

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN ROMANYA TÜRKLERİNİN GÖÇÜNE DAİR FAALİYETLERİ (1931-1938)

Ömer Metin*

Özet

Romanya'dan Türkiye'ye 1930'lu yıllarda yapılan göçler, Türk-Romen siyasi ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Birinci Dünya Savaşından sonra Romanya Türklerinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik zorluklar giderek artmıştır. Bu nedenle 1930'lu yılların başından itibaren Türkiye'ye yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Bu dönemde Bükreş Elçisi olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Türklerinin rahat ve huzurlu bir şekilde Anadolu'ya göç etmeleri için yoğun çaba harcamıştır. Hamdullah Suphi'nin Romen hükümeti ile yaptığı diplomatik temaslardan sonra 1936 yılında Türk-Romen Göç Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme ile birlikte Romanya Türklerinin göçü, devlet kontrolü ve garantisi altında gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Romanya, Göç, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Türkleri*

Abstract

The immigration which took place in the 1930s from Romania to Turkey has significant meaning in the Turkish-Romanian political relations. Following World War I, the socio-economic challenges that the Romanian Turks faced increased substantially. Thus, from the beginning of the 1930s, there was an intense immigration movement from Romania to Turkey. In this period, the Turkish ambassador in Bucharest, Hamdullah Suphi Tanrıöver made a great effort to ensure the smooth migration of Romanian Turks to Anatolia. After the diplomatic contacts of Hamdullah Suphi with the Romanian Government, the Turkish-Romanian immigration treaty was signed in 1936. The immigration of Romanian Turks was carried out safely under the government protection ensured by this treaty.

Key Words: *Turkey, Romania, Immigration, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanian Turks.*

Romanya Türklerinin yüzyıllardır yaşadıkları toprakları bırakıp Türkiye'ye göç etmek istemelerinin çeşitli nedenleri vardır. Bunların başında da Birinci Dünya Savaşından topraklarını genişleterek çıkan Romanya'nın Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesine diğer bölgelerden getirdiği Romenleri yerleştirmek istemesi gelmektedir. Bunu gerçekleştirmek için de

* Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. metin_o@ibu.edu.tr.

1924'de Toprak Kanunu çıkaran Romen hükümeti, Dobruçalı Türklerin topraklarının üçte birine el koyarak Dobruca'ya yerleştirdiği Romenlere vermiştir. (Duman 2008: 26-27) Romanya'nın etnik yapıyı türdeş hale getirmek üzere uygulamaya koyduğu bu politikalar, Romanya Türklerini zorlamaya başlamış ve aynı dönemde Türkiye'nin şartlarının giderek iyileşmesi ve yurtdışındaki soydaşlarını göçe teşvik etmesi, Romanya Türklerinin Anadolu'ya göçünü hızlandırmıştır (Duman 2009: 474). Bundan başka Hamdullah Suphi Bey¹'in 20.05.1931 tarihli bakanlar kurulu kararıyla Bükreş'e 1. sınıf elçi olarak atanması (BCA: 30..18.1.2, 19.30..8.) Romanya Türklerinin kaderinin değişmesinde önemli bir yere sahiptir. 12 Temmuz 1931'de Romanya'nın Köstence şehrine vapurla gelen Hamdullah Suphi, göreve başlar başlamaz Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca ve Besarabya bölgelerine kapsamlı bir geziye çıkmıştır. Romanya Türklerinin yaşadığı bütün şehir, kasaba ve köyleri gezmiş, bölgede yaşayan Türklerin evlerini, yaşam şartlarını yerinde kontrol etmiştir (Baydar 1968: 156-157).

Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Romanya Türklerinin göçü ile ilgili olarak ilk kez 26/05/1932 tarih ve 216/66 sayılı hazırladığı bir raporla Türk Dışişleri Bakanlığı'na Romanya Türklerinin büyük bir göç hazırlığı içinde olduklarını bildirmiştir. Raporda Hamdullah Suphi, kendisine daha önce verilen talimat gereğince mümkün mertebe göçün önüne geçilmesi konusunda yoğun uğraşlarda bulunmasına rağmen, Türk halkının göç arzusunu tamamen ortadan kaldıramadığını aktarmıştır. Bunun sebebi olarak da Romanya Türkleri üzerindeki baskının giderek artmasını göstermiştir. Bunlara örnek olarak da Türk cemaatinin zaman zaman şiddet ve katle uğradığını, faillerin mahkemelerce salıverildiğini, Türk köylüsünün parasız olarak sınır boylarındaki karakolların işlerinde çalıştırıldığını, şikâyet için Romen makamlarına başvuruların ayrıca zulme uğramalarını göstererek, bölge Türklerinde bu uygulamaların tahammül bırakmadığını anlatmıştır. Kendisini ziyarete gelen bir Türkün, " ne olursa olsun Türkiye'ye gideceğiz, gerekirse bizi orda bir meraya atınız, dileneceğiz, sürüneceğiz fakat burada kalmayacağız" sözlerini aktararak durumun ehemmiyetini göstermek istemiştir. Buna rağmen Bükreş Elçisi, Türk hükümetinden yetki aldığı takdirde Romen makamlarıyla bu konuyu görüşebileceğini ve bir çözüm yolu bulunabileceğine inanmaktadır (BCA: 30..10.0.0.,116..809..3: 3).

Romanya, Türk ve Bulgarların yoğunlukta yaşadıkları bölgelere Makedonya'dan gelen kendi muhacirlerini yerleştirerek o bölgelerde Romen ekseriyet sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu göçmenlerin iskânı için de Romen hazinesinin hayli fedakârlıklar yaptığının altını çizen Hamdullah Suphi Bey, Türkiye'ye hicret edecek 200.000 civarındaki Türkün

¹ Hamdullah Suphi Tanrıöver; Türk edebiyatçısı, diplomat ve milletvekilidir. 1912-1931 yılları arasında Türk Ocakları başkanlığı yapmış, 1931'de Türk Ocaklarının kapatılmasıyla aynı yıl Bükreş'e elçi olarak atanmış ve 1931-1944 yılları arasında bu görevi yürütmüştür.

Romanya'da bırakacağı emlakı, Romen hükümeti kendi muhacirlerine vermek sureti ile nakdi yardımların bir kısmından kurtulabileceğini de sözlerine eklemiştir. Türklerin bırakacağı bu emlak meselesi, iki hükümet arasında yapılacak görüşmeler sonunda çözülebileceğine, bu emlakların parasını kısmen Romen devletinden nakit olarak alabilme ihtimali olduğuna ya da bu paraya mukabil Romanya'dan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu kereste ve petrol ürünlerini tedarik edilebileceğine dikkat çekmiştir.

Türklerin dayanma güçlerinin gittikçe azaldığını belirten Türk Elçisi, sorunların devam etmesi durumunda muhaceret hareketinin önüne geçilemeyecek bir sel haline dönüşeceğine vurgu yaparak muhtemel göçün 1932 sonbaharında bile başlayabileceği tahmininde bulunmuştur. Romanya Türklerinin ya mallarını ve mülklerini bırakıp firar edercesine gelebileceğini ya da ellerindeki bu son servetlerini de pasaport alabilmek için rüşvete verebileceklerini iddia etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus-Romen Savaşı sırasında Rus ve Romen ordularının istilasından kaçıp Anavatana gelen Türklerin bölgede bıraktıkları milyonlarca altından sonra geriye kalanların da ellerindeki her şeyin bugün kaybolmakta olduğunu belirten Hamdullah Suphi, yeni bir felakete maruz kalınmaması için bu muhaceret meselesi hakkında önemli kararlar alınması gerektiğine inanmaktadır. Bunların içinde acil olan konunun ise Romanya Türklerinin elinde kalan son servetlerinin bir teminat altına alınması olduğunu belirterek raporuna son vermiştir (BCA: 30..10.0.0.,116..809..3: 4-5).

Romanya'da yaşayan birçok Türk ailesinin ana yurda göçmek üzere mallarını, mülklerini ne pahasına olursa olsun, ellerinden çıkarıp Köstence Limanına yığılmaları üzerine bunların sağlık ve hayatları açısından ortaya çıkan tehlikeler karşısında Türk hükümeti harekete geçecektir. Türk Dışişleri Bakanlığı, 1932 yılında Romanya'daki Türkleri yerinden oynatan sebepleri de göze alarak bu toplu göç hareketine karşı Romen Hükümetinin esaslı tedbirler alması için Bükreş Elçiliğine talimat vermiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlığa sunduğu 04.01.1933 tarihli bilgilendirme notunda; Hamdullah Suphi Bey'in kendisine iletilen talimattan sonra Romen Hükümeti'ne Ankara'nın mesajını ilettiğini ve aldığı sonuçları içeren bir raporu 12 Kânunuevvel 1932 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiğini bildirmiştir. Buna göre Bükreş Elçisi, Romen Başbakanı İliu Maniu ile Dışişleri Bakanı Mösyö Michalache'yi ziyaret etmiştir. Başbakan Maniu'ya Türk göçünün sebepleri üzerinde bilgiler vermiş ve Romen Başbakanı, Türk elçisine Türk göçüne mani olmak için Romen Hükümetinin elindeki tüm imkânları seferber edeceğini ve Dışişleri Bakanı Michalache'ye talimat vererek Hamdullah Suphi ile konuyu derinlemesine araştırmasını istemiştir (BCA: 30..10.0.0.,246.667..10: 1-3).

Romen Dışişleri Bakanı, Hamdullah Suphi'ye Türk halkını göç etmeye zorlayan şartların ortadan kaldırılması ve bu topluluğun Romanya'da kalmaya devam etmesi için fevkalâde tedbirler almaya karar verdiklerini

söylemiştir. Ayrıca Türk elçisinin yanında Türk halkının çoğunlukla yaşadığı üç vilayetin valiliklerini arayarak, Türk evlerine yerleştirilmiş olan Romen muhacirlerin buralardan çıkarılması, bunların ancak Romenlerin ve Bulgarların evlerine yerleştirilebileceği talimatını vermiştir. Romen bakan ayrıca bu kararın tatbikinde kusuru olacak memurların görevlerinden azledileceklerini de ilgili valilere bildirmiştir.

Romen Bakan, valilere verdiği talimatı dinleyen Türk elçisine ayrıca bu valilerden aldığı malumatı da aktarmıştır. Buna göre vaziyetlerinden şikâyetçi olan Türk köylülerinin Bükreş Elçiliğine ya da Türk konsolosluklarına geldikleri vakit, Hamdullah Suphi'den kendisini haberdar etmesini istemiş ve bizzat kendisinin bu köylülerle konuşacağını garantisini vermiştir. Ne olursa olsun Türk ahalisini Romanya'da tutmak istediklerini belirterek yeni gelen Romen muhacirlere mevcut kanunlar mucibince arazi taksim edilmesinden kaynaklanan sorunları çözeceklerini söylemiştir. Devamında Türkiye ile Romanya arasında en ufak bir ihtilafın olmamasının Romanya'nın samimi emeli olduğunu belirterek bir ay sonra Türklere meskûn havalide bulunan valilerden alacağı raporları ve bu raporlarda mevcut malumata göre emirlerinin tatbikiyle ortaya çıkacak sonucu Türk elçisine anlatacağını eklemiştir. Türk ahaliye ait bütün şikâyetler için kendisiyle sık sık temasta bulunulmasını, şifahen ya da yazı ile alınacak malumatın bakanlığıyla paylaşılmasını da Hamdullah Suphi'den rica etmiştir (BCA: 30..10.0.0.,246.667..10: 4-5).

Romanya'nın Bulgaristan sınırında bulunan Türklerin, sınır karakollarındaki askerlerin ihtiyaçlarını görmek için angarya işlerinde çalıştırılmaya ve karakollara verdikleri mallar için de kendilerine herhangi bir ücret ödenmemesine devam edilmesi üzerine Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, ilk önce Romen İçişleri Bakanı İnculetz ile iki kez görüşmüştür. Daha sonra 1 Mart 1934'de Silistre Valisi ile sınırlardaki Türk köylülerin durumunu müzakere etmiş ve bu iki Romen devlet adamıyla yaptığı görüşmeler hakkında Ankara'ya 9 Mart 1934 tarihli 133/66 sayılı raporunu göndermiştir.

Türk Elçisi, Romen İçişleri Bakanı ile yaptığı toplantıda, mevsimin kış olmasına rağmen Türkiye'ye gitmek isteyenlerin çokluğuna dikkat çekmiş, Türkiye'nin henüz hazırlıklarını bitirmemesi ve bu mevsimde göçe sıcak bakmamasına karşın Türkiye'ye göç arzusunun bu denli kuvvetli olmasının sakıncalarını aktarmıştır. Buna ek olarak da Türkler tarafından iletilen şikâyetleri, diplomatik bir dille Romen Bakana aktarmıştır. Ayrıca Dorostor "Silistre havalisi" Valisi tarafından Türklerden gitmek isteyenlerin kendilerini listeye yazdırmaları için yaptığı yazılı açıklamanın, Türk halkını göç konusunda galeyana getirdiğini ve bu konunun acilen çözüme kavuşturulması gerektiğini eklemiştir. Romen İçişleri Bakanı da acilen konuya ilişkin tedbirler alınacağı cevabını vermiştir (BCA: 30..10.0.0., 247.668..6.: 4.)

Raporun devamında Hamdullah Suphi, 1 Mart 1934 günü Silistre Valisi Taşku Poçura ile Romen Meclisindeki tek Türk vekil olan Süleyman Hamdi Bey'in kendisiyle görüşmeye geldiğini ve Silistre Valisi'nin İçişleri Bakanından aldığı talimatla Türk Elçiliğinin isteklerini dinleyip muhtemel tedbirlerin alınması için kendisi ile görüştüğünü yazmıştır. Silistre Valisine uzun zamandan beri Türk halkının sıkıntılarına dair her şeyi anlatan Türk elçisi, Türk hükümetinin gerekli hazırlıklar yapılmaksızın memleketlerine yığılacak perişan durumdaki muhacirlerden, geçmişten aldıkları dersler dolayısı ile ne kadar çekindiğini aktarmıştır. Bundan başka Türk Hükümetinden aldığı ve henüz Türk basınına verilmemiş olan 7 maddelik izah nameyi Silistre Valisine vermiş ve bu şartlar dışında Türk Konsolosluklarının kimseye vize vermeyeceğini, hatta kaçak olarak her ne surette olursa olsun Türkiye'ye gelenlerin mutlaka iade edileceklerini ifade etmiştir.

Makedonya'dan gelen Romen göçmenler lehine tatbik edilen arazi kanununun ne gibi suiistimallere mahal verdiğini anlattıktan sonra hangi köylerde Türk evlerinde Makedonya göçmenlerinin oturduğunu işaret ederek bunların süratle tahliye edilmesini istemiştir. Ayrıca sınır boylarındaki askeri karakolların Türk ahaliye yaptırdıkları angaryaları ve isimlerini not ettirdiği köylerde Türk ahali tarafından Romen ve Türk çocukların okutmak için yaptırılan okulların bir Romen mektebi haline dönüştürüldüğüne de işaret etmiştir.

Silistre Valisi, Hamdullah Suphi'nin yukarıda belirttiği sıkıntılara cevap olarak yarım kalan Türk okullarının bitirileceğini, Türk öğretmenlerin maaşlarının arttırılacağını, Türk arabacılarının angaryadan kurtarılması için sınır boylarında su ihtiyacını gidermek için önlemler alacağını ve bütün bu önlemlerin alınmasından sonra ilkbaharda Türk elçisinin, bölgeye gelip tekrar teftişte bulunmasını rica etmiştir. Hamdullah Suphi, sadece Silistre Valisinin değil aynı zamanda İçişleri Bakanının da alınan tedbirleri yerinde incelemek için Dobruca ve Deli-Orman havalisine beraber inceleme yapma teklifine raporunda yer vermiştir. Ayrıca bu görüşmelerden sonra Romen basınında Türk öğretmenlerin maaşlarında iyileştirilme yapılması ile Türk öğrencilere Türk öğretmenler tayin edilmesine dair yazıların çıkmasının umut verici olduğu belirtmiştir. Son olarak da Türk basınında zaman zaman Bulgarlar aracılığıyla aktarılan Türk halkının durumu ile ilgili felaket haberlerine itibar edilmemesini rica etmiş, Türk Elçiliğinin her zaman Romanya'daki Türk ahalinin ihtiyaçlarına alakadar olduğunu söylemiştir (BCA: 30..10.0.0., 247.668..6.: 5-6).

Hamdullah Suphi, 9 Mart 1934 tarihli 133/66 sayılı raporu ile aynı belge içinde bulunan 18 Mart 1934 tarih ve 56389/190 sayılı raporunda ise Silistre Valisinin 18 Martta Bükreş Elçiliğini tekrar ziyaret ederek bölgede başlattığı ıslahatları kendisine takdim ettiğini anlatmıştır. Buna göre;

1-) Vilayet mıntıkasının Romen-Bulgar sınırına tesadüf eden kısmında mevcut 36 askeri karakolun su ihtiyacı, sınırdan içeriye doğru 15-20 km mesafede bulunması sebebiyle, Türk köylüsü tarafından angarya sureti ile temin edilmektedir. Hükümetin verdiği 200.000 Ley² ile araba, hayvan ve fiçı tedarik edilecek ve asker ihtiyacı olan suyu kendisi taşıyacaktır. Bu iş 18 Nisana kadar tamamen halledilmiş olacaktır.

2-) Bu bölgede tren, otomobil ve tramvay gibi nakil araçlarının olmaması, jandarmanın müdahalesini gerektirmiş ve her Türk köyünden iki arabanın, vaka olsun olmasın karakollarda daima hazır olarak bekletilmesini icap ettirmektedir. Bu usul kaldırılarak jandarmaya yardım etme listesi hazırlanarak belediye dairelerine asılmıştır. Bu surette bir köylüye ancak iki ayda bir sıra gelmekte ve nöbet beklemek mecburiyeti kalmamaktadır. Köylüler, jandarmayı hadise mahalline götürüp götürmelerine mukabil ücretlerini bono ile almaktadır.

3-) Şimdiye kadar jandarmalar tavuk, peynir, ekmek ve erzak gibi yiyeceğe ait ihtiyaçlarını köylüden bedel ödemediğinden almaktaydı. Bu durum da yasaklanmış ve inzibat memurlarının ihtiyaçlarını belediyeler vasıtası ile temin etmeleri kararlaştırılmıştır. Köylüler her hafta belediyeye müracaatla jandarmaya verdiği şeylerin bedelini alacaktır. Sınırdaki karakolların bölge halkından ücretini ödeyerek bir şeyler satın alması yasaklanmıştır. Harbiye Bakanı General Uica bu hususta kesin emir vermiş ve sınır ihtiyaçlarının temini sadece müteahhitlere havale olunmuştur.

4-) Silistre Vilayeti dâhilinde Türk lisanını okutmakla meşgul 52 öğretmenin ihtiyacı karşılamadığı için bu seneki bütçe ile kadroya 30 öğretmenin daha ilavesi temin edilmiş ve bunlar vazifelerinin başına geçmişlerdir. Öğretmenlerin maaşlarına % 20 zam yapılması Eğitim Bakanlığınca kabul edilmiştir. Cami imamlarının maaşlarına da zam yapılması müzakere edilmektedir.

5-) Camiler için gelir kaynağı olarak 10 hektar arazi tahsis edilmişti. Hâlbuki bunlardan layıkıyla istifade olunmamasına ve hâsılâtın bazı kişilerin elinde kalmasına binaen camiye tahsis edilen topraklar, valilik tarafından müzayede ile ihale olunmakta ve hâsılât camilerin ihtiyaçları için kullanılmak üzere maliye dairesine yatırılmaktadır. Bu paranın sarfi müftülük ve mahalli İslam cemaatinin bir murahhası tarafından talep edilmesine bağlıdır.

6-) Vali, Türk Elçiliğine topraklarımızı, evlerimizi sattık gitmemize müsaade edin diye müracaat edenlerin satış muamelesini hakikaten yapıp yapmadıklarını mahallinde tetkik ettirerek neticeye göre malumat verecek ve pasaport tanzimi için verilecek karara göre hareket edecektir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..6: 1-3).

² Ley: Romanya'nın para birimidir. İncelenen dönemde, 1Türk lirası 82 Romen leyine tekabül etmekteydi.

Bundan başka Romanya Kralı II. Carol, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'i, Türklerin göçü ile ilgili görüşmelerde bulunmak ve kendisinden son gelişmelerle ilgili bilgi almak için saraya çağırmıştır. 24.12.1934 günü gerçekleşen görüşmede II. Carol, öncelikle Türk halkının ülkesinden göç edecek olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, çok iyi ahlak sahibi, sözüne sadık, vefalı ve intizamlı bir halkın memleketini terk etmesinin kendisinde derin müteessir yarattığını ifade etmiştir.

Buna karşın Hamdullah Suphi, yakaladığı bu fırsatı değerlendirip, Romanya Türklerinin yaşadığı sıkıntıları, Romanya Kralına aktarmıştır. Romen İstimlâk Kanununun nasıl bir suiistimale uğradığını ayrıntıları ile ortaya koymuştur. Her toprak sahibinden bu kanunla arazisinin ancak dörtte birinin alınması gerekirken uygulamada çok defa yarısının hatta bazen yarısından bile fazlasının alındığını, Banat Romenleri lehine hazırlanan iskân faaliyetinin iyi hazırlanmaması nedeniyle Türklerin evlerine Romenlerin yerleştirildiğini ve ekseriyeti iki-üç odadan ibaret olan bir eve diğer bir ailenin yerleştirilmesinin Türk halkının huzurunun kaçmasına neden olduğunu söylemiştir. Bundan başka Bulgar-Romen sınırlarında bulunan Türk köylülerinin sınır karakollarının her türlü ihtiyacını hiçbir ücret almada temin etmeye ve taşımaya zorlandıklarını ve Türk hükümetinin göç meselelerinde eski acı tecrübelerle, felaketlere binaen pek ziyade titiz olduğunu ve birçok defa Ankara'dan göçün önüne geçmesi yönünde kesin emirler aldığını aktarmıştır (BCA: 30..10.0.0.,247.668..6: 1-3).

Bu nedenle üç defa Dobruca ve Deliorman bölgesinde köy-köy incelemeler yaptığını ve göçü önlemek için telkinlerde bulunduğunu fakat göçü durdurmayı başaramadığını söylemiştir. Romanya Kralı'nın bütün Türk ahali lehine gösterdiği şefkat ve himayenin, merkeze uzak bölgelerdeki mahalli yöneticilerin yanlış tutumları ve yaşanan haksızlıklardan dolayı, Türk azınlıkça iyi anlaşamadığını da sözlerine eklemiştir. Bu sözlere karşılık Kral, çok üzgün olduğunu ve kendisine bu sıkıntıların nedeni olarak eski Türk kanunları olduğunu söylediğini ifade etmiş, Hamdullah Suphi Bey de bugünkü hicrete neden olan vaziyetlerde eski arazi kanunlarının arasında hiçbir bağlantı olmadığını anlatmıştır. Üç-dört yüz Romen Leyine; evini, ahırını ile beraber bir dekar toprağını satan bir Türkün cebinde kalan son paranın da pasaport vermek bahanesiyle elinden alındığını söylemiş, Romen Kral, bu sözlere bir cevap verememiştir. Buna ek olarak Ada-kale'ye yaptığı son ziyaret sırasında bu bölge Türklerinin sefaletini azaltmak için Kral tarafından verilen imtiyazların sadece Belediye Başkanı ile onun iki-üç ortağının işine yaradığını, halkın bunun üzerine Bükreş'e bir heyet ile durumu şikâyet ettiklerini söylemiştir. Kral II. Carol, belediye başkanın zekâsını kötü işlerde kullandığını işaret ederek, Ada-kale'ye hemen bir müfettiş göndereceği teminatında bulunmuştur (BCA: 30..10.0.0.,247.668..13: 3).

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Romanya'dan göç edecek Türklerin geride bırakacağı malların durumu için de Romanya hükümeti ile sıkı pazarlıklarda bulunmuş ve Romanya Türklerinin haklarını korumaya çalışmıştır. Bu nedenle Romanya hükümeti, Türkiye'ye göç etmeye karar veren Türk vatandaşlarının geriye kalacak olan taşınmaz mallarının daha sonraki dönemlerde sıkıntı yaratmaması ve Dobruca bölgesine yerleştirdiği Romen vatandaşlara daha iyi koşullar sağlamak amacıyla satın alınmasına karar vermiştir. 1934 tarih ve 1051/157 numaralı raporunda Bükreş Elçiliği, Romen Ziraat Bakanlığının, 100.000.000 TL'lik bir krediyi Romen hükümetine kabul ettirerek onaylanmak üzere meclise sevk ettirdiği bildirilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığının sözü geçen rakamın TL mi Romen Leyi mi olduğu sorulduğunda, Türk Elçiliği 6 Mart 1935 tarihli yazısında bu rakamın 150.000.000 Ley olduğunu Türk Dışişlerine bildirmiştir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..17: 1).

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Türk göçmenlerin mallarının Romen hükümeti tarafından satın alınması ve göç konusunda Türk tarafının yaşadığı sıkıntılarla ilgili olarak Romen İçişleri Bakanı Mösyö Inculetz ile yaptığı görüşmeyi ve Türk göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları bir rapor halinde Türk Dışişleri Bakanlığına sunmuştur. 20 Aralık 1934 günü yapılan görüşmede Hamdullah Suphi, Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan bir mektup aldığını ve bu mektupta göçmen işlerinden şikâyetçi olduğunu Romen bakana iletmıştır. Bundan başka Türklerin bin yıldan beri yaşadıkları toprakları berbat şartlar altında terk ettikleri, neleri varsa yok pahasına sattıkları, pasaport alabilmek için nasıl dolandırıldıklarını ve Türkleri göçe zorlayan sebepleri birer birer anlatan Hamdullah Suphi, bizzat kendisinin Köstence Limanında binlerce Türk'e sorduğu sorulara aldığı yanıtları da Mösyö Inculetz'e aktarmıştır.

Hamdullah Suphi, raporunun devamında Silistre'de Türk göçmenler aleyhine yaşanan gelişmeler nedeniyle Romen Dışişleri Bakanına başvuruda bulunduğunu bildirmiştir. Romen Dışişleri Bakanlığının Silistre Valisine bir maliye müfettişi gönderdiğini ve bu müfettişin raporunda suiistimal tespit edildiğini fakat Romen Dışişlerinin, Silistre Valisini değil de onun yanında çalışan bir memuru yolsuzluğun başı olarak gösterip mahkemeye vermesini eleştirmiştir. Hamdullah Suphiye göre, azledilecek kişi valinin kendisi olmalıydı. Silistre'de bütün Türkler aleyhine yapılan yağmacılığın başı olan valinin görevden alınması için Romen makamlarına şikâyetlere devam edeceğinin altını çizmiştir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..17: 2-3).

Romen İçişleri Bakanı görüşmenin devamında pasaport suiistimalleri hakkında tedbirler aldıklarını ve bunların bir netice verip vermediğinin araştırılmasını istemiştir. Buna cevap olarak Türk elçisi, tahkikatı memurlara değil rıhtımlarda bekleyen binlerce Türk ile bizzat kendisinin yaptığını ve azledilen memurların soygunları durduramadığını ifade

etmiştir. Bundan başka Ada-kale Türklerinin kral tarafından kendilerine verilen imtiyazdan istifade edemediklerini, Ada-kale Belediye Başkanı Ali Kadir'in tek başına bu imtiyazları kullandığı ve bir derebeyi gibi yaşadığını anlatmıştır. Ayrıca Uzunca Orman köyünde bir Romen okulu yapmak için Türk mezarlığının arsasının kamulaştırıldığını ve temel kazmak neticesinde kemiklerin ortaya atıldığını ve bu konuyla ilgili olarak daha önce de şikayette bulunduğunu fakat köy idaresinin Romen İçişleri Bakanlığının emrini niçin tatbik etmediğini sormuştur. Bunun üzerine Romen bakan, Ada-kale ve Silistre'ye çekilmek üzere hazırlanan telgrafları okutmuş ve Hamdullah Suphi'nin fikirleri ile uygun olup olmadığını sormuş daha sonra bu telgrafların derhal ilgili yerel yöneticilere iletilmesini istemiştir.

Hamdullah Suphi, raporun sonuna Romen İçişleri Bakanı ile yaptığı görüşmenin sonunda alınan kararları eklemiştir. Buna göre 8-9 Ocak 1935 tarihlerinde Romen Ziraat Bakanı Sassu, İçişleri Bakanı Incelutz ve Hamdullah Suphi Bey bir komisyon halinde toplanacaktır. Ziraat Bakanının imar, iskân ve muhaceret meseleleriyle alakadar olan bütün kurumların başı olduğunu belirten Hamdullah Suphi, bu komisyonda Türk muhaceret meselelerini beraberce kararlaştıracaklarını ifade etmiştir. Pasaport işleri de bir düzene sokularak vilayetlerden alınacağını fakat bu işlerin Türk konsolosluklarına devrinin mümkün olup olmayacağını da Ziraat Bakanıyla görüştüğünden sonra karara bağlanabileceğini de sözlerine eklemiştir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..17: 4).

Hamdullah Suphi, Türk muhaceretinin bu kötü şartlar altında devam etmesi durumunda Türk Devleti ve basınının iyimser ve sakin tutumunun ister istemez değişeceğini de Romen İçişleri Bakanına iletmiştir. Çünkü dost ve müttefik bir ülkeden Türklerin böyle bir göçle kalkıp gelmeleri ve uğradıkları yerlerde başlarına gelenleri anlatmaları Türk kamuoyunda olumsuz bir tesir yaratacaktır. Son olarak kendisinin iki yıl önce Romen hükümetine teklif ettiği Türk arazisinin Romen hükümeti tarafından alınması hususunun Romen Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları arasında da kabul görmesi ve hükümet kararı olarak meclisin onayına sunulması, Türkiye'de memnuniyetle karşılandığını da Mösyö Incelutza iletmiştir. Hamdullah Suphi, meclisin onayından sonra Türk arazilerinin mıntika mıntika ayrılacağını ve bu suretle satın alma işleminin başlayacağını Türk Dışişlerine bildirerek raporunu sonlandırmıştır (BCA: 30..10.0.0.,247.668..17: 5).

Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Romanya'daki göçmenlerin sıkıntıları hakkında Romen İçişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede, 1935 yılı başında Romanya'nın ilgili bakanları ile kendisinin oluşturacağı bir platformda göç konusunun ele alınacağını ve Türkiye'nin şartlarını müzakere edeceğini Aralık 1934'te Ankara'ya gönderdiği raporda bildirmişti. Bahsi geçen bu toplantı 21 Şubat 1935 günü gerçekleşmiştir. Tanrıöver, 28.02.1935 tarih ve 103/38 sayılı raporunda komisyonda ele

alınan konuları Başbakanlık Müsteşarlığına aktarmıştır. Toplantıya Romanya Başbakanı başkanlık ederken Romen İçişleri ve Ziraat Bakanları ile Hamdullah Suphi Bey, diğer üyeleri oluşturmuştur. Bu toplantının amacı, Romanya Türklerinin göçme işini bir düzene sokmak, onların yaşadıkları zorlukları azaltmak ve olabildiğince haklarını ve menfaatlerini korumaktır (BCA: 30..10.0.0.,247.668..16: 1-2).

Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi, Romen yetkililerle yaptığı bu görüşmede, Dobruca Türklerini göçe mecbur kılan sebepleri maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre;

1- Romen İstimlak Kanunu, suiistimal edilerek Türklerin topraklarına ve taşınmaz mallarına haksız yere el konulmuştur.

2- Sınır boylarındaki Türk köylerinde, Türklerin mahalli karakollar lehine angaryaya tabi tutulmaktadır.

3- Dobruca'ya yerleştirilen Romenlerin iskânı iyi bir hazırlıkla yapılmamış olması ve Türklerin evlerini bu yeni göçmenlerle paylaşmak zorunda bırakılması, bölgedeki Türkler üzerinde sarsıntı yaratmıştır.

4- Pasaport almak için kanunun teyit ettiği verginin üzerine çıkılarak Türklerden üç misli para alınmaktadır.

5- Türkler lehine Romanya Kralı tarafından merkezde alınan kararlar, daha önce İçişleri Bakanı Ionutz'a da iletildiği üzere, mahalli yönetimler tarafından uygulanmamakta ya da işe yaramaz bir hale getirilmektedir.

6- Açık bir şekilde sokak ortasında katledilen iki Türkün failleri serbest bırakılmıştır.

7- Türk Elçiliği'nin Türk mıntıklarında yaptığı üç inceleme sonrasında, Türk ahalisinin yerinde kalmasına imkân kalmamıştır (BCA: 30..10.0.0.,247.668..16: 2-3).

Bunlardan başka toplantı esnasında Tanrıöver, Türk hükümetinin dost ve müttefik Romanya hükümetinden Romanya Türkleri aleyhindeki mevcut şartların bir an önce düzeltilmesi isteğini Romen yetkililere iletmiştir. Ayrıca Anadolu'ya göçen Türklerin, yolculuk esnasında Romanya'da başına gelen talihsiz olayları herkese anlatmasına rağmen, Türk basınının Romanya aleyhine hiçbir matbuatta bulunmadığına ve Romanya hükümetinin Türk vatandaşlarına yapılan yanlışlıklara son vereceği ümidini taşıdığına da dikkat çekmiştir. Bununla birlikte diğer komşu ülkelerde Türk azınlığa yapılan herhangi bir haksızlık ve kötü muamele karşısında Türk basını ve hükümetince anında tepki verildiğini fakat Romanya'ya bu konuda tolerans tanındığını da eklemiştir. Fakat Romanya Başbakanının bizzat göç komisyonuna başkanlık etmesi ve konuya ilgi göstermesi, Türk elçisini memnun etmiş ve sorunların çözülmesi yönünde ümitlendirmiştir.

Tanrıöver, raporunun devamında bu görüşmeden sonra alınacak tedbirlerle vaziyetin tamamen ıslah edileceği ve Osmanlı döneminden çok önce yaklaşık bin yıldan beri Dobruca ve Deliorman havalisinde oturan

Türkler, uzunca süre oturdukları topraklardan Romanya devletine karşı şükran hisleri ile ayrılacaklarını umut ettiğini Romen yetkililere ilettiğini bildirmiştir. Türk Elçisi, Romanya'daki Türk toplumunun Romanya devleti tarafından çok sadık ve sakin olarak kabul edilmesini, bu topluluğun hiçbir milli ideali olmaması, dini, ilmi, siyasi her nevi işe yarar teşkilattan mahrumiyeti, uğradığı her türlü hakarete, yağmaya, zulme ve haksızlığa karşı müdafaa hakkından mahrum bırakılmamasına bağlamıştır. Romanya devleti, kendi topraklarında yaşayan diğer azınlıkların hiçbirinden memnun değildir. Çünkü Bulgarların, Almanların, Macarların ve Yahudilerin her birinin ayrı ayrı milli teşkilatlarının bulunduğu ve her haksızlığa karşı kendilerini savunabildikleri bu nedenle Romen hükümetinin, Türklerin göçünden müteessiriz demesinin samimi bir söylem olduğu, Türk elçisi tarafından ifade edilmiştir. Hamdullah Suphi'ye göre sınır boylarında angarya işleri için ücret ödenmeksizin köle gibi çalıştırılan Türklerin yerine Romen ahalinin hazırlanmadan göçmesi, Bulgar tehlikesinden dolayı Romanya'yı tedirgin etmektedir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..16: 4-5).

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, komisyondaki görüşmeler sırasında Türkiye hükümeti adına şu taleplerde bulunmuştur:

1- Türk arazilerinin 3 veya 4 mıntıkaya taksim edilmesi. Bu mıntıklarda oturan Türklerin 3-4 sene zarfında birbirini takip ederek göçmesi. Arazi ve emlakın Romanya hükümeti namına satın alınması ve bedelinin Türk ve Romen üyelerden oluşan komisyonlar tarafından tespiti ve tespit edilecek bedeller de kısmen petrol ürünleri, kereste gibi bir takım mallar ile ödenmesi.

2- Romen meclisinden 1935 İkinci kanun zarfında geçirilen bir kanun mucibince Romanya hükümeti, göçmenlerin arazisini satın almakta kendine bir sene müddet için bir öncelik hakkı temin edilmiştir. Bu hak fahiş bir surette Türk göçmenlerin aleyhine olduğu için feshedilmelidir.

3- Gidecek Türk ahaliye köy köy müşterek pasaport verilmesi.

4- Konulan vergilerin birçok suiistimale ve haksızlığa neden olduğu için kaldırılması.

5- Bu köyler ahalisinden olup da askerde bulunan Türk gençlerinin göçten iki ay önce terhis olmaları.

6- Türklerin götürecekleri hususi mallarının ve paralarının serbest bırakılması ve bu paralar Türkiye'de geçmeyeceği için Romen Merkez Bankası tarafından muhtelif merkezlerdeki şubeleri vasıtası ile Türk parası ile değiştirilmesi.

7- Vakıflara ait binaların, arsaların ve her nevi gelirlerin Romanya hükümeti tarafından satın alınması. Bunun bedeli de 4-5 sene içerisinde ödenebilecekti.

8- Köstence'de eşyanın, hayvan ve diğer malların vapurlara yükletilmesi rıhtım hamallarına bahşedilmiş bir imtiyazdır. Göçmenlerin

rıhtım hamallarına ağır bir ücret mecburiyetinden affedilmelerini ve eşyaları ile hayvanlarını doğrudan doğruya vapura kendilerinin yükleyebilmeleri (BCA: 30..10.0.0.,247.668..16: 5).

Hamdullah Suphi Bey, yukarıda bahsettiği teklifler üzerine Romen Başbakanı ve diğer iki bakan kendi fikirlerini aktarmışlardır. Bahsedilen tekliflerin kayda değer olduğunu belirten Romen heyeti, her bir teklif için ayrı ayrı cevap vermişlerdir. Pasaport işini hemen çözeceklerini belirtmişler ve arazinin Romanya tarafından satın alınmasına da hemen sıcak bakmışlardır. Vergilerin affı için bir takım sıkıntılar yaşanabileceğini fakat bu vergileri, araziye ve emlake verilecek ücret üzerinden gösterilerek af yolu açabileceklerini teklif ettiler. Arazilerin satın alınmasında Romen hükümetine öncelik tanınmasının amacının bu toprakların Bulgar azınlığının eline geçmesi engellemek olduğunu kaydeden Romen heyeti, Bulgarların toprak satın almasını men edebileceklerini fakat yine de bir yıllık öncelik hakkını terk etmekten yana olmadıklarını söylemişlerdir. Bundan başka Romen Başbakanı, Türk Elçisinin tekliflerini hükümet toplantısında ele alacaklarını ve ona göre cevaplarını vereceklerini ve yapılan teklifler arasında uygulanması imkânsız bir maddenin olmadığını da sözlerine eklemiştir.

Tanrıöver, bu toplantıda alınan kararların fiili bir mahiyet alabilmesi için uzunca bir zamana ihtiyaç duyulabileceğini, bazı kararlar alınmış olursa bile belki uygulamaya geçilemeyeceğini Türk Başbakanlık Müsteşarlığına raporunun sonunda bildirmiştir. Romanya'da karar ile icra arasında mesafenin çok defalar uzun olduğuna dikkat çeken Bükreş elçisi, kararların yerinden kalkıp icra noktasına gelinceye kadar tanınmaz hale gelebileceğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin isteklerinin fiiliyata geçebilmesi ve Türk halkının daha az ziyanla Romanya'dan göçmesini mümkün kılmak için teşebbüslere devam edeceğini de bildirmiştir (BCA: 30..10.0.0.,247.668..16: 6).

Hamdullah Suphi Bey, Romen Başbakanı ve ilgili Bakanlarla göç komisyonunda yaptığı görüşmelerden sonra gelişmeleri takip etmiş ve 21 İkinci teşrin 1935'te Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş'e, Başbakan İsmet İnönü'ye iletmek üzere yeni bir rapor sunmuştur. Başbakan İnönü'nün göçmenlerin yaşadığı sıkıntılardan dolayı çok üzgün olduğuna raporunun başında değinen Tanrıöver, Müsteşar Gedeleş'ten Başbakan İnönü'ye, Türk ve Romen hükümetlerinin ortaklaşa aldıkları tedbirlerle Romanya'da göçmen durumunun iyileştiğini bildirmesini rica etmiştir (BCA: 30..10.0.0.,116..810.11: 1).

Raporunun başında Köstence'den Türkiye'ye göçmenleri taşıyacak vapurlar hakkında bilgi veren Tanrıöver, sefer yapan vapurların sayısının beşten ikiye düştüğünü, bunlardan Bursa vapurunun Karadeniz'de kış yaklaşırken seferlerde kullanılmayacak kadar küçük olduğunu fakat hükümetten beklediği izin çıkması ile birlikte Romen vapurcularla temasa

geçip ihtiyacın buradan karşılanacağını ifade etmiştir. Devamında Köstence'de toplanan göçmenlerin özellikle çocuk ve kadın olanlarının, bu şehirdeki cami ve hanlara yerleştirmek kaydıyla korumaya alındığını da sözlerine eklemiştir. Türkiye'nin isteği üzerine Romanya hükümetinin göçü durdurmak için harekete geçtiğini, köylere varıncaya kadar propaganda yapıp, Türklerin Romanya'da kalmasına çalıştıklarını belirtmiştir. Romen makamlarınca verilen emirler, mevsimin kışa yaklaşması, jandarmanın her yerde aldığı tedbirlerin Türkiye'nin istediği rakamdan fazla göçmenin yollarla dökülmesine mani olacağına inandığını da raporunda aktarmıştır (BCA: 30..10.0.0.,116.810.11: 2).

Romanya'nın Ankara Elçisi Eugen Filotti, Türkiye ve özellikle Hamdullah Suphi'nin Romanya Türklerinin göçü hakkındaki politikasını yakında takip etmekte ve Romanya kamuoyunda bu konuya yeterli önemin verilmediği görüşündeydi. Romanya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 22 Temmuz 1935 tarihli 1101 numaralı raporunda, göç meselesinin sıradan bir olay olarak algılanmaması gerektiğini ve yüzyıllardır Romanya topraklarında yaşayan bir halkın aniden göç etmeye başlamasının iyi irdelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Devamında Türk toplumuna gerekli siyasi ve kültürel haklarını verildiğini ve Türkiye'deki milliyetçiliğin de bu göçün nedeni olarak gösterilemeyeceğini, derinlerde daha başka sebepler olabileceğini ifade etmiştir. Romanya'ya artı değer katan Türklerin elden kaçmasına, Romen devletinin bir çözüm bulması gerekliliğine de vurgu yapmıştır. Ayrıca Türk Elçisi Hamdullah Suphi'nin Dobruca'da yaptığı çalışmalara dikkat çekerek, Türkiye'nin göçe bu kadar önem vermesinin ve göçü hızlandırmasının Hamdullah Suphi'nin telkin ve baskılarıyla gerçekleştiğini de sözlerine eklemiştir. Romen hükümetinin, Hamdullah Suphi'nin çalışmaları ve niyetinden haberdar olup olmadığını bilmediğini belirten Romen Elçisi, Hamdullah Suphi'nin Dobruca'daki Romen politikalarını çok iyi takip ederek bunları Türkiye lehine kullandığını söylemek zorunda olduğunu da belirtmiştir. Ayrıca Hamdullah Suphi'nin hırslı çalışmalarının sonucunda Romanya Türkleri üzerinde kontrol sağladığını ve bölge halkının Romen yetkililerden çok Türk Elçisinin sözlerine itibar ettiğinin de altını çizmiştir. (AMAE: Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin Türk göçüne dair 1101 no'lu raporu: 56-58.)

Türkiye ile Romanya arasında Türklerin göçüne dair görüşmeler ve alınan tedbirler devam ederken özellikle 1935 yılında Romanya Türkleri, Anadolu'ya göçe devam etmişlerdir. Bu durum karşısında Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey ile Romanya'nın Ankara Elçisi Filotti, temaslarını sıklaştırarak göçün bir resmi sözleşme çevresinde yapılmasını hızlandırmışlardır.

Bu bağlamda Romanya'nın Ankara Elçiliği, 1935 Ekiminde, Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile bir toplantı yapmıştır. Yapılan görüşmede Türk bakan, Türkiye'nin karşılaştığı sorunları Bükreş Elçisinin defalarca

Romen makamlarına bildirdiğini ve henüz somut bir adım atılmadığını belirtmiştir. Romanya dışında Bulgaristan ve Yugoslavya'dan da beklenenden fazla göçmenin olduğunu ve Türkiye'nin maddi koşullar göz önüne alındığında böyle bir büyük göçe henüz hazır olmadığını fakat Türk Devleti olarak gelecek ırkdaşlarına kapılarının her zaman açık olacağını ve en iyi çareyi bulmaya çalışacaklarını ifade etmiştir. Bahsettiği sıkıntılardan dolayı Türk İçişleri Bakanı, Romen hükümetinden Türklerin göçünü en azından 1936 baharına kadar erteleyici tedbirler almasını istemiş ve bu süreçte de kendilerinin göçmenlerinin ikamet edecekleri bölgelerdeki şartları uygun hale getirme planları olduğunu anlatmıştır. Ayrıca göç sözleşmesinin kaçınılmaz olması sebebiyle Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey başkanlığında oluşturulacak komisyon için ilgili kişilerin Bükreş'e gönderileceğini de sözlerine eklemiştir. (AMAE, Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin 16869-3/935 sayı ve tarihli gizli raporu: 81-83)

Romanya'nın Ankara Elçiliği, Türk İçişleri Bakanı ile yapılan görüşmenin sonuçlarını gönderdiği raporunda, Türkiye'nin Romanya'da yaptığı propagandanın bu denli etkili olacağını hesaplayamadığını bu nedenle beklediğinden çok göç başvurusu ile karşı karşıya kaldığını ve bu sorunların aşılması için bir göç anlaşması istediğini bildirmiştir. Romen elçiye göre, Türkiye'nin göçün durdurulması yönündeki talep, Romanya'nın çıkarlarına hizmet etmekteydi. Çünkü Romanya'daki Türklerin çalışkan ve diğer azınlıklara göre devlete bağlı olmalarından dolayı Romanya, Türklerin göçüne hiçbir zaman sıcak bakmamış fakat Balkan Pakti'nden müttefiki olan Türkiye'nin istediği üzerine göçe izin vermişti. Romanya Elçisi ayrıca göçün belli bir süre durmasının Türklerin emlakini alacak Romanya'ya kaynak yaratmak için zaman tanıyabileceğini de sözlerine eklemiştir (AMAE, Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin 16869-3/935 sayı ve tarihli gizli raporu: 85).

Göç sözleşmesinin taslak metni Türkiye hükümeti tarafından 7 Eylül 1935 tarihinde Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey aracılığıyla Romanya'ya iletilmiştir. Romen Dışişleri Bakanlığı, bu taslak üzerinde yaptığı ilk incelemelerden sonra muhtemel anlaşmanın Romanya'da bulunan Müslüman Türkleri kapsayacağı ve Hıristiyan Türkler olan Gagavuzlar ile Tatarların kapsam dışında tutulması ilke olarak kabul etmiştir. Hıristiyan Türklerin göçüne sıcak bakmayan Romen Dışişleri, Müslüman olan Tatarların da ileride göçe tabi tutulmasında bir sakınca görmemiştir (AMAE, Fond: Turcia, vol.65, Türkiye Bükreş Elçiliğinin 695/61 numaralı notası ve Fransızca sözleşme taslağı).

Türk göçüne dair Romanya ile yapılan müzakerelerle ilgili olarak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 18.11.1935 günü TBMM'de milletvekillerini bilgilendirmiştir. Romanya ile görüşmelerin devam ettiğini belirten Kaya, henüz yazılı bir anlaşma yapılmadığını, Türkiye'nin bir taslak metni Bükreş

Elçiliği aracılığıyla Romen makamlarına iletildiğini ve kısa sürede bir sonuca ulaşacaklarını inandığını ifade etmiştir. Bundan başka Romanya devletinin Türklere karşı adil bir yönetim sergilediğini, Türklerin göç etmesinin asıl nedeninin Türkiye'deki olumlu gelişmeler olduğuna vurgu yapmıştır. Şükrü Kaya'nın meclisteki bu konuşması ve Türk kamuoyunda göç nedeniyle Romanya'ya karşı sert eleştirilerin olmaması, Romanya'da da olumlu karşılanmıştır (A.M.A.E, Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin 1743-3 sayılı raporu: 128).

Türkiye Hükümeti, 21 Nisan 1936 tarihinde bakanlar kurulu kararı ile Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Türkiye ile Romanya arasında imzalanacak göç sözleşmesini yapmak üzere yetki vermiştir (BCA: 30.18.1.2.,64.31.8). Hamdullah Suphi'ye görüşmelerde yardımcı olmak üzere görevlendirilen komisyon üyeleri Nebil Barbas ve Recai Vada da 25 Nisan 1936 tarihinde Köstence'ye gelerek, Köstence Konsoloslugu'ndan göç işlerine dair bürokratik işleri takip etmeye başlamıştır (ANIC, Fond DPSG, Dosar 100/1934, Köstence Emniyet Müdürlüğü'nün 1045 sayılı/29 Nisan 1936 tarihli telgrafi: 174).

Romanya'dan Türkiye'ye göç etmekte ve edecek olan Türkler hakkında Türkiye ile Romanya arasında 4 Eylül 1936 günü 20 maddeden oluşan bir göç sözleşmesi yapılmıştır. İmza töreninde Türkiye'yi Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya'yı ise Maliye Bakanı Mircea Canciov temsil etmiştir. Göç sözleşmesinin genel çerçevesine bakıldığında; Romanya'nın Durostor, Köstence, Tulcea ve Caliaera eyaletlerinde oturan Müslüman Türkler, 5 yıla yayılması koşuluyla Türkiye'ye göç edeceklerdir. Göç eden kişilerin taşınmaz malları, Romen hükümeti tarafından satın alınarak bedelleri yedi yıl içerisinde Romanya Merkez Bankası aracılığıyla Türkiye'ye iletilecektir. Ayrıca bu göç sözleşmesi imzalandığı sırada silahaltında bulunan Türkler hemen terhis olacak ve askere gidecek olanlar da bu görevden muaf tutulacaklardır (T. B. M. M. Kavanin Mecmuası, C.: 17, Devre: 5, İctima: 2, 1 Teşrinisani 1937: 153-157).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bükreş'te imzalanan bu göç sözleşmesini 25 Ocak 1937 tarihinde onaylamıştır. Göç sözleşmesi, 2 Şubat 1937'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, Sayı: 3523, 02.02.1937). 1936 yılında göç sözleşmesinin imzalanmasından sonra Romanya'dan Türkiye'ye 20.692 kişi göç etmiş ve bu göçmenler, Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elâziz, Van, Muş, Diyarbakır, Ağrı, Kars ve Sivas vilayetlerine yerleştirilmiştir. Türk hükümeti, göç sözleşmesinin işlerliğini sağlamak, takibini yapmak ve göç komisyonlarında görev almaları amacıyla 1937 ve 1938 yıllarında milletvekilleri ve hukukçulardan oluşan temsilcileri Romanya'ya görevlendirmiştir. Romanya Türklerinin göç meselesi titizlikle takip edilmiş ve 1937'de 13.110, 1938'de de 8.832 göç eden Romanya Türkü, yurdun çeşitli bölgelerine iskân edilmiştir (Öksüz 2000: 182).

Romanya ile 1936 yılında göç sözleşmesi imzalanmadan önce de Romanya'dan Türkiye'ye göç yaşanmıştır. Atatürk döneminde 1923-1938 yılları arasında Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin yıllara göre dağılımı, aşağıdaki tabloda görülmektedir;(Geray 1962: Ek Tablo 2).

YILLAR	GÖÇMEN SAYISI
1923-1933	33.852
1934	16.072
1935	21.162
1936	20.692
1937	13.110
1938	8.832
TOPLAM	113.720

Romanya'dan sadece Müslüman Türklerin değil 1930'lu yıllarında başından itibaren o dönemde Romanya sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan Gagauz Türklerinin de göçü hakkında tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye, Gagauz Türklerinin varlığından 1930 yılından itibaren bölgedeki diplomatik temsilcileri aracılığıyla haberdar olmaya başlayacaktır(Anzerlioğlu 2006: 32).

Hamdullah Suphi'nin Bükreş' elçi olarak atanmasından sonra Gagauzların göçüne dair tartışmalar hızlanacaktır. Gagauzların yaşadıkları bölgede araştırmalar yapan Hamdullah Suphi, Romanya'daki Müslüman Türkler gibi Hristiyan Gagauz Türklerinin de Anadolu'ya göç etmesi gerektiği yönünde Ankara hükümetine raporlar sunmuştur. Konuyla ilgili ilk kapsamlı raporunu 18.01.1932 tarihinde sunan Bükreş Elçisi, Gagauz Türklerinin fiziki çehreleri, lehçeleri ve kültürleriyle birlikte Rumeli Türklerinden hiçbir farkı olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin kapılarını bu öz evlatlarına açarak Anadolu'nun çehresinin gelişmesi ve kalkınmasının hızlandırabileceğine vurgu yapmıştır(B.C.A: 30..10.0.0., 246.666..30.:16, Anzerlioğlu 2006: 40, Duman 2008: 36).

Hamdullah Suphi 1934 yılında Gagauzlar hakkında hazırladığı bir başka raporunda da Türk hükümetinin bu Hristiyan Türk topluluğu üzerine dikkatini çekmeye çalışmıştır. Romanya'daki Gagauz Türklerinin iyi eğitim almış bireyler olarak Anadolu'ya gelmesi durumunda Türkiye'nin kalkınmasına büyük katkılar yapabileceğini ifade eden Bükreş Elçisi, yıllarca büyük savaşların etkisinde yoksullaşmış ve geri kalmış Anadolu'ya Gagauzların büyük bir enerji getireceğine inanmaktaydı(B.C.A: 30..10.0.0., 247.668..14., Anzerlioğlu : 44-45, Duman: 36-37).

Hamdullah Suphi'nin Gagauzları Türkiye'ye göç etmesine fikrine Türk makamlarından olumlu bir yanıt aldığı kaynaklarda bulunamamıştır. Hamdullah Suphiye'ye karşı tez olarak Madrid Elçisi Tefik Kâmil Bey'in 18.01.1936'da Başbakan İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu bir yazı

mevcuttur. Buna göre Madrid Elçisi, Türk kamuoyunda Gagauzların göçünü destekler mahiyetteki yazılara itibar edilmemesini, Gagauzların Türklüğü ile ilgili ilmi çalışmaların net veriler olmadığını ve eğer bu topluluğun Türkiye'ye ve özellikle de Ortodoks Rum azınlığın yaşadığı İstanbul'a göçünün Türkiye'nin birliğini tehlikeye sokacağını ifade etmiştir. Kâmil Bey, eğer 1923 yılında Gagauzların Anadolu'da bulunması durumunda Karamanlı kardeşleri gibi Mübadele Komisyonunca göçe tabi tutulmuş olacağını altını çizmiştir. Kamil Bey'e göre Karamanlı Rumlar ne kadar Türk ise Gagauzlar da o kadar olabilirdi. Mübadele ile Türkiye'de milli birliği sağlar gibi görünüp yeniden bir Ortodoks cemaatinin Anadolu'ya getirmenin ülkenin gelecek asırlarını tehlikeye atmak olacağı fikrinde olan Kamil Bey, Türk kamuoyunun bundan sakınması gerektiğini ifade etmiştir. Bahsettiği olumsuz sonuçları kestiremeyecek kadar yakın geçmişi unutmış olanlara bu gerçekleri hatırlatacak olanın Türk hükümeti olduğunu belirterek sözlerine son vermiştir(B.C.A: 30..10.0.0., 116.810..12.:16, Duman: 37-38).

Türk diplomatların Gagauzlarla ilgili hazırladıkları raporlardan başka gazeteci-yazar Yaşar Nabi de 1936 yılında Gagauzların yaşadığı bölgede araştırmalar yapmıştır. Yaşar Nabi'ye göre Gagauzların, Anadolu'ya göçmeleri konusunda hiçbir tereddütleri yoktu. Gagauzların Türkiye'ye göçü için Madrid Elçisinin ortaya koyduğu çekincelerin yersiz olduğunu fikrinde olan Nabi'ye göre, Hıristiyan Türklerin, Anadolu'daki Müslüman halk tarafından yadırganacakları ve ülke içerisinde sorun olacakları endişesi gerçeği yansıtmamaktaydı. Dil birliğinin olduğu laik bir ülkede, Hıristiyan ve Müslüman Türkler sağlam ve pürüzsüz bir dostluk içinde yaşayabilirlerdi. Yaşar Nabi, ayrıca Hıristiyan Türklerin hiçbir surette İstanbul Patrikhanesinin etkisi altına girmeyeceğini iddia etmiştir. Nabi, Gagauzların buldukları bölgede bile Rum patrikhanesinin tesirinden tamamen uzakta olduğunu ve bu Türklerin ileride Anadolu'ya geldikleri zaman milli hislerinin etkisi ile Türkiye'ye bağlılıklarından şüphe duyulmaması gerektiğine dikkat çekmiştir(Nabi 1936: 105-107).

Hamdullah Suphi ve Yaşar Nabi'nin Gagauz Türklerinin Türkiye'ye göçmesine yönündeki çabaları ulus gibi bazı gazetelerde olumlu yanıt bulmasına rağmen Türk hükümetinden somut bir adım atılmamıştır. Çünkü 4 Eylül 1936 tarihinde Türkiye ile Romanya arasında imzalanan göç sözleşmesinde Gagauzlarla ilgili bir madde geçmemiş sadece Romanya'daki Müslüman Türklerin göç şartları ile ilgili konular sözleşmede yer almıştır.(Duman 2008: 39.) II. Dünya Savaşının başlamasından kısa bir süre sonra 1940 yılında Gagauzların yaşadığı Baserabya topraklarının Sovyetler Birliği'nin Romanya'ya verdiği bir ultimatom ile Sovyet Rusya topraklarına koşulması nedeniyle Hamdullah Suphi'nin Gagauzların Türkiye'ye göç ettirilmesi projesi başarılı olamamıştır.

Sonuç

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında genç ve üretken nüfusunun önemli bir kısmını kaybeden Türkiye Cumhuriyeti, ülkenin yeniden dinamizm kazanması için bazı tedbirler almış, çalışmalar yapmıştır. Bunlardan bir tanesi de Balkanlar'da azınlık durumunda kalmış, iyi eğitim almış Türklerin Anadolu'ya göç ettirilmesi olmuştur. Özellikle 1930'lu yıllarda Balkanlardan Türkiye'ye getirilip ülkenin çeşitli bölgelerine yerleştirilen muhacirler, Türkiye'nin nitelik insan gününü belli bir oranda karşılayacaktır.

Romanya'dan 1923-1938 yılları arasında 113.720 muhacir Türkiye'ye göç etmiştir. Romanya Türklerinin göçü konusunda dönemin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyük çaba gösterdiği görülmektedir. Hamdullah Suphi Bey, 1931 yılında Bükreş'e elçi olarak atanmasıyla birlikte Romanya'da yaşayan Türklerin şehir, kasaba ve köylerini bizzat yerinde incelemiş ve Romanya Türkleri ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle Romanya'dan Anadolu'ya yapılan göçler sırasında Türklerin yaşadığı sıkıntılar karşısında Türkiye ile Romen hükümeti arasında etkin bir diplomasi yolu izleyerek Romanya Türklerinin mağduriyetini önlemeye çalışmıştır. Türkiye adına Romen yetkililerle yaptığı görüşmeler sonunda Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçler bir göç sözleşmesi ile resmi boyut kazanmış ve göçler devlet denetimi altında gerçekleştirilmiştir.

Hamdullah Suphi Bey, Romanya'daki Müslüman Türklerin dışında bölgedeki Hristiyan Gagauz Türklerinin de anavatana göç etmesi noktasında yoğun faaliyet göstermiştir. Romanya'da Gagazuların Türkiye'ye kazandırılması yönünde hazırladığı raporları Türk hükümetine defalarca sunmasına rağmen Ankara'nın konuya soğuk bakması nedeniyle somut bir gelişme sağlayamamıştır. Bundan başka Romanya hükümetinin Gagauzların Ortodoks olması nedeniyle sadece Müslümanlar Türklerin göçüne sıcak bakması da bu sonucun oluşmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Archivele Ministurul Affacerilor Externe (A.M.A.E), Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin Türk göçüne dair 1101 no'lu raporu.

A.M.A.E, Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin 16869-3/935 sayı ve tarihli gizli raporu.

A.M.A.E, Fond: Turcia, vol.65, Türkiye Bükreş Elçiliğinin 695/61 numaralı notası ve Fransızca sözleşme taslağı.

A.M.A.E, Fond: Turcia, vol.65, Romanya Ankara Elçiliğinin 1743-3 sayılı raporu.

- Archivele Nationale Istorice Centerale (A. N. I. C.), Fond DPSG, Dosar 100/1934, Köstence Emniyet Müdürlüğü'nün 1045 sayılı/29 Nisan 1936 tarihli telgrafi.*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 19.30..8.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 116..809..3.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.667..10.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 247.668..6.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 247.668..13.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 247.668..17.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 247.668..16.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 116..810.11.*
- B. C. A., Fon Kodu: 30..18.1.2., Yer No: 64.31..8.*
- ANZERLİOĞLU, Yonca (2006), "Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Bilig*, Güz/2006, S. 39.
- BAYDAR, Mustafa (1968), *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul, Menteşe Matbaası.
- DUMAN, Önder (2008), . Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Bilig*, Bahar/2008, S: 45.
- DUMAN, Önder (2009), "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43.
- GERAY, Cevat (1962), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Ankara.
- ÖKSÜZ, Hikmet (2000), " İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi*, yıl: 3, sayı: 1, Erzurum.
- NABİ, Yaşar (1936), *Balkanlar ve Türklük*, 1936.
- Resmi Gazete*, Sayı: 3523, 02.02.1937.
- T. B. M. M. Kavanin Mecmuası*, C. 17, Devre: 5, İçtima: 2, 1 Teşrinisani 1937.